

Samengevat kan men dus stellen dat, althans wat Gelderland aangaat, het adelsbeleid van Willem I ten eerste te formeel was. Daardoor sloot het slecht aan op de bestaande gewoonten inzake het gebruik van titulatuur en werd de bestaande niet-riddermatige adel er eerder door benadeeld. De pragmatische criteria daarentegen hebben zeker in de eerste jaren erkenning opgeleverd (maar dus weinig nieuws) voor de talrijke riddermatige adel. Echter, aangezien zowel erkenning als verheffing voortaan van de Koning afhankelijk waren, kwam er een einde aan de natuurlijke adelsontwikkeling, zoals die in voorgaande eeuwen bestaan had. De nieuwe groep van verdienstenadel was en bleef relatief klein en, voor zover bekend, werd nooit iemand uit Gelderland vanwege persoonlijke verdiensten verheven. Ook waren er weinig Gelderse regentengeslachten die werden verheven of daar zelf om vroegen; de negentiende-eeuwse ridderschap telde er althans maar vier. Gelukkig wellicht, want men kan zich afvragen of het pragmatische, op de vorming van een leidinggevende stand gerichte beleid van Willem I wel getuigde van begrip voor de eigen aard van de adel of voor die van het patriciaat. Leidinggevend en adellijk werden zonder meer aan elkaar gelijkgesteld¹⁰, alsof patriciërs eigenlijk gemankeerde edelen waren. Voorlopig lijkt de voornaamste overeenkomst tussen de oude adel in Gelderland en het patriciaat van Amsterdam te zijn geweest dat beiden in het dagelijks leven, tot diep in de negentiende eeuw, weinig waarde hechtten aan de koninklijke erkenningen of verheffingen¹¹. Welnu, als slecht aangepast, nadelig, overbodig, zonder nut en weinig begripvol voldoende redenen zijn om de hervormingen van Willem I een vergissing te noemen, dan zou ik inderdaad, voor wat Gelderland betreft, het woord vergissing willen gebruiken.

M.J.F. Lindeijer S.J.

1. M. Prak en J. Aalbers, 'Inleiding' in: J. Aalbers en M. Prak ed., *De bloem der natie. Adel en patriciaat in de Noordelijke Nederlanden* (Amsterdam, 1987) 13-14.
2. Vgl. bijv. S.W. Verstegen, *Gegoede ingezetenen. Jonkers en geërfd en op de Veluwe 1650-1830* (Zutphen, 1990) 50.
3. De geslachten die de meeste leden in de nieuwe ridderschap leverden, waren Van Heeckeren (14), Van Lyn-

den (7), Van Brakell en Van Nagell (elk 5). W.J. d'Ablaing van Giessenburg, *De ridderschappen in het Koninkrijk der Nederlanden* ('s-Gravenhage, 1875) 52-67.

4. W.A. Beelaerts van Blokland, 'Oude adel', *De Nederlandsche Leeuw*, XLV (1927) 169-179.
5. Zijn voorbeelden: Van Ensse, Swaefken en Van Grotenhuis, waren echter ongelukkig gekozen omdat deze geslachten reeds van adel waren, Van Ensse zelfs riddermatig. J.C. Maris van Sandelingenambacht, 'Harmonische hantering van oud-vaderlands adelsrecht in deze tijd', *De Nederlandsche Leeuw*, LXXII (1955) 304-308, aldaar 306.
6. M.J.F. Lindeijer, *Tussen kasteel en kerk. De rooms-katholieke Gelderse adel 1765-1827: leven en werken van de 'eersten en voornaamsten' der gemeente, ter meerdere glorie van God* (niet uitgegeven doctoraalscriptie KU Nijmegen, 1992) ten dele samengevat en bewerkt in M.J.F. Lindeijer, 'Van oude adel, de titels, die voorbijgaan. De rooms-katholieke adel in Gelderland en zijn rechten en gewoonten inzake het gebruik van de baronnettitel 1813-1868', *Genealogische Bladen*, II (1993) 44-55.
7. Onder Willem I vonden 74 verheffingen plaats op grond van algemene positie en 35 op grond van persoonlijke verdiensten (resp. 42 en 20% van het totaal). Onder Willem II waren dat er 18 en 7 (56 en 21%), onder Willem III echter 4 en 15 (17 en 65%). C.C. van Valkenburg, 'Adelsbeleid sedert 1813' in: *De Hoge Raad van Adel. Geschiedenis en werkzaamheden* ('s-Gravenhage 1966, 55-73) 65.
8. Zoals gezegd telde de Gelderse ridderschap in 1816 34 inheems riddermatige geslachten en vier van elders. Op maar liefst 24 van de 38 had het KB van 1822 betrekking, terwijl van de resterende negen geslachten zes nog geen koninklijke erkenning van hun titel hadden aangevraagd. D'Ablaing van Giessenburg, *Ridderschappen*, 52-67.
9. Lindeijer, 'Van oude adel', 52-54.
10. K. Bruin, 'Een verloren zaak. Adel als beloning voor persoonlijke verdiensten in het Koninkrijk der Nederlanden' in: Aalbers en Prak ed., *De bloem der natie*, 154.
11. K. Bruin, 'Kwesties van stand. Over de opname in de adelstand van Amsterdamse patriciërs in de 19de eeuw', *Sociologische Gids*, XXVIII (1981) 115.

RAAK HAAR NIET AAN, VRIEND! DE TOEKOMST VAN HET NIJENHUIS IN SALLAND

De havezate Het Nijenhuis tussen Heino en Wijhe heeft al eerder in *Virtus* aandacht gekregen, en wel in een artikel van G.C. Ouwerkerk in aflevering 1 van de 2e jaargang. De hoofdpersoon was daar Charles Bentinck tot Nijenhuis (1708-1779) die het voor het eerst in 1382 vermelde huis had geërfd van zijn tante Eleonora Sophia Bentinck, douairière van Robert van Ittersum, in leven matador van de Koning-Stadhouder in Overijssel. Onder laatstgenoemde hebben corps de logis en bouwhuizen de gedaante

gekregen die deze nu nog goeddeels vertonen. Tijdens Charles Bentinck of diens achterneef Willem Bentinck (tot Beverfeurde), die het huis van hem kocht, werd de parkaanleg in landschapsstijl gewijzigd¹. De gracht rond het huis en het Grand Canal kregen licht slingerende oevers. Deze ingrepen waren overigens niet zo drastisch dat het geometrische patroon uit de late zeventiende eeuw werd uitgewist.

De volgende eigenaar, Adolf Carel (sinds 1819) baron Bentinck, liet niet minder dan vijftien kinderen na. Vijf hunner verkochten huis en landgoed met ongeveer 100 ha. grond in 1851 aan jonkvrouwe Johanna Philippina Hermanna van Dedem, douairière von Knobelsdorff. Haar kleinzoon Hendrik Antonie Zwier baron van Knobelsdorff breidde het landgoed aanzienlijk uit en ontplooidde ook grote activiteit als bouwheer. Zo werd het huis in de jaren 1890 voorzien van twee torens, naar ontwerp van de Deventer architect Derk Gantvoort. Tegen de zuidoostelijke kant van de achtergevel verrees een toren die vijf zijden van een achthoek beslaat. Aan de zuidwestzijde, parallel met de achtergevel en ten opzichte van deze enkele meters vooruit-springend, werd een toren op rechthoekige grondslag opgetrokken. Vooral voor een recente herstelbeurt, toen hij nog bekroond werd door een spitse dakruiter en voorzien was van talrijke dakkapellen, deed dit bouw-sel sterk denken aan een donjon of bergvrede en maakte het een uitheemse, enigszins 'Franse' indruk. Architect noch kasteelheer zullen hebben vermoed dat deze torenbouw nog eens als argument zou worden gebruikt om verregaande ingrepen met betrekking tot Het Nijenhuis en zijn directe omgeving te rechtvaardigen.

Van H.A.Z. baron van Knobelsdorff vererfden huis en goed op diens dochter Adolphine Wernardine Charlotte Wilhelmine, gehuwd met Werner Karel baron van Pallandt. Toen dit bezit tijdens de crisisjaren na 1929 niet meer renderde, en zelfs verlies opleverde, besloten zij het van de hand te doen. In de herfst van 1934 werd alles geveild. De bibliotheek, de bijzonder rijke inboedel en de tuinsieraden, alles grotendeels bijeengebracht door H.A.Z. baron van Knobelsdorff, raakten naar alle windstreken verspreid. Het huis en de landerijen kwamen aan een beleg-

gingsmaatschappij, eigendom van de familie Ankersmit te Deventer. Het onttakelde huis – zelfs wandbespanningen waren verkocht – bleef aanvankelijk leegstaan maar werd in 1942 verhuurd aan de Paters Missionarissen van het Heilig Hart, die op zoek waren naar woonruimte omdat het contact met de door hen bediende missiegebieden was verbroken. Deze huurders bewoonden de havezate zoals het eufemistisch is uitgedrukt 'zeer intensief'. Sommige vertrekken werden door schotten onderverdeeld, elders werden muren doorgebroken. Over de gracht aan de oostzijde kwam een 'kippebruggetje' als verbinding met de vroegere siertuin waar nu aardappels werden verbouwd. In 1952 verlieten de paters het huis en kwam het opnieuw leeg te staan. Enkele jaren later trok het de aandacht van de vroegere directeur van het Rotterdamse Museum Boymans, dr. D. Hannema. Deze had zich na de Tweede Wereldoorlog teruggetrokken op het Twentse huis Het Weldam, waar hij ook zijn kunstverzameling had ondergebracht. Inmiddels wist hij dat hij spoedig Het Weldam moest verlaten om plaats te maken voor de eigenaars.

Hannema trof een huis aan dat er 'vervallen en uiterst somber' uitzag en het naar zijn idee nog maar enkele jaren zou uithouden. Niettemin besloot hij er, zo mogelijk, te gaan wonen. Zijn 'hart trok naar Overijssel'. Ook vond hij Het Nijenhuis mooier dan het Twentse Bentinckbezit, waar hij de laatste jaren had verbleven. Het sprak hem zeer aan dat de oude indeling was bewaard en dat het huis nog prijkte met zeven zeventiende- en achttiende-eeuwse schoorsteenbetimmeringen en vijf dito plafonds. Uiteraard moest er veel gebeuren voordat hij het huis kon betrekken. De Provincie Overijssel bleek evenwel bereid het inwendige te laten restaureren, en de familie Ankersmit het exterieur. Dit werk werd uitgevoerd door Architectenbureau Knuttel en Withagen te Deventer. Het interieur verloor zijn sombere uitstraling omdat kleuren werden gebruikt die lichter waren dan bruin, de dominerende kleur uit de periode-Van Knobelsdorff. De spits van de donjon werd, zoals reeds vermeld, vereenvoudigd en verloor zijn al te overheersend karakter. In een later stadium, in 1969 en 1976, werden de bouwhuizen onder leiding van de Amster-

damse architect Kho Liang Ie ingericht als expositieruimte.

Er bestaat een nauwe band tussen de Hannema/De Stuersfundatie, die de collectie Hannema beheert, en de Provincie Overijssel. De Commissaris der Koningin is ambtshalve voorzitter van het bestuur en de verzameling moet binnen de provincie worden bewaard en getoond. Tot nu toe is het een collectie die Hannema's persoonlijk stempel draagt omdat ze zijn voorkeur en belangstelling weerspiegelt. Hannema had grote interesse voor de Nederlandse zeventiende en achttiende eeuw. Misschien kan men als kern van wat hij bijeenbracht en op 21 februari 1964 aan de Provincie toevertrouwde, beschouwen een zevental schilderijen die hij – ondanks bezwaren van vakgenoten – altijd is blijven toeschrijven aan de Delftse Vermeer. Verder zijn er andere schilderijen, tekeningen, sculpturen en meubels uit dezelfde periode. Een directe relatie met Het Nijenhuis hebben de portretten van Robert van Ittersum en Eleonora Bentinck, toegeschreven van Jan de Baen. Aan hun milieu herinneren ook statiestoelen naar ontwerp van Daniël Marot. Vooral na de oorlog is Hannema ook kunst uit andere landen en stijlperiodes gaan verzamelen. Zo treft men in de collectie tegenwoordig bijvoorbeeld middeleeuwse sculpturen en Chinees porselein aan. Van de negentiende-eeuwse stukken noem ik een portret van Carel de Vos van Steenwijk, ooit ambassadeur van de Bataafse Republiek te Parijs, van de hand van Charles Howard Hodges. Uit de twintigste eeuw vindt men er – zij worden ook weer genoemd bij wijze van voorbeeld – een typerend-brutale Isaac Israëls, een 'blauwe' Picasso en een subliem vrouwenportret door Derain.

Hannema heeft voordat hij in 1984 overleed herhaaldelijk zijn credo als verzamelaar onder woorden gebracht². Het Nijenhuis beleefde hij toen hij er woonde intens als een bewoond – eenmaal schrijft hij zelfs 'normaal bewoond' – museum, waarvan de aantrekkingskracht vooral moest liggen in de 'gaafheid van de gehele omgeving'. Daarom ook liever geen 'massabezoek' en 'willekeurige ontvangsten'. Het Nijenhuis moest 'een levende instelling' zijn. Stijlkamers bekoorden hem slechts matig omdat zij volgens hem altijd iets

gewilds hadden. 'Over het algemeen verdragen kunstwerken uit dezelfde periode elkaar goed, maar ook hedendaagse schilderijen en beeldhouwwerken gaan uitstekend met oude meubels samen', meende hij ook. Bij het 'verrijken en verbeteren' van de collectie was hij er zeker niet in de eerste plaats op uit werk van de meest en vogue zijnde meesters te verwerven. Hij kocht wat hij mooi vond, zonder er op te letten of het in de mode was. Met een zekere voorliefde richtte hij zich op 'werken van kunstenaars, uit alle tijdperken (...) die nog niet in de mode of erkend zijn of uit de perioden van hun oeuvre die nog niet voldoende gewaardeerd worden'.

Zeker is dat gedurende de periode Hannema een goede harmonie bestond tussen de diverse aspecten van Het Nijenhuis als cultuurmonument. Huis en landgoed vormen een markant onderdeel van een zeer waardevol cultuurlandschap. Een eminent kenner als Bijhouwer heeft ervan geschreven dat het tot de fraaiste en gaafste voorbeelden behoort van het kampenlandschap dat nog her en der in het Nederlandse riviereengebied kan worden aangetroffen. Het is door Guillaume van der Graft gekarakteriseerd als een streek overgoten met 'waterdicht sterk, klinkklaar licht', waar de velden 'groen en doorzichtig' zijn. Huis en park vormen een in wezen gave herinnering aan een zeer bijzondere periode uit onze geschiedenis: de tijd van 'William and Mary'.

Van de buitenverblijven die hier te lande voor de Koning-Stadhouder en diens omgeving tot stand zijn gebracht, is al veel verloren gegaan. Het Hof te Dieren is verwoest, het Huis te Voorst uitgebrand. Soestdijk heeft tegenwoordig een vroeg-negentiende-eeuws aanzien. Het Slot te Zeist en Het Loo zijn zeer drastisch gerestaureerd. Het gaafst bewaard is Middachten. Een ander monumentaal Van Reede-huis, Amerongen, ademt nog de sfeer van de late zeventiende-eeuw, maar is toch voor een belangrijk deel een schepping van Cuypers en Graaf Godard Bentinck van rond de laatste eeuwwisseling.

Het corps de logis en de bouwhuizen van Het Nijenhuis staan er in feite nog zo bij als deze door het echtpaar Van Ittersum-Bentinck zijn nagelaten: de waardige residentie van een groot heer die toch een voor de streek karakteristieke soberheid ademt. Weliswaar zijn

later de twee torens van Gantvoort gebouwd maar het is niet overdreven te stellen dat men deze gemakkelijk kan wegdenken³. Het park is weliswaar in landschappelijke stijl gewijzigd maar de barokke aanleg is in hoofdlijnen bewaard.

De Provincie Overijssel heeft tussen 1967 en 1985 het huis en 42 ha. grond, de kern van het oude landgoed, in eigendom verworven. Dit complex geniet sinds eind juli 1995 bescherming krachtens de Monumentenwet. Tot nu toe heeft de Provincie dit geheel als een goed huisvader beheerd. Er is echter reden zich zorgen te maken over de toekomst.

De Hannema/De Stuersfundatie streeft naar uitbreiding van de tentoonstellings- en depotruimte. Om die te verwezenlijken heeft zij ontwerpen laten maken door de architect Gunnar Daan uit het Friese Oosternijkerk, die al eerder bij de bouw dan wel uitbreiding van musea betrokken is geweest: op zijn naam staan de uitbreiding van het Fries Museum te Leeuwarden en het Helders Marinemuseum, alsmede de bouw van Galerie Waalkens te Finsterwolde. Daan heeft inmiddels diverse (schets-)ontwerpen gemaakt. Het 'boerderijplan' behelst nieuwbouw achter het westelijke (rechter) bouwhuis. Belangrijke elementen zijn een muur van glasbouwstenen als tegenhanger van de muur langs de oostelijke tuin waar op inventieve wijze de sfeer van een ouderwetse nutstuin is opgeroepen, en een paviljoentje, waar een trap begint die naar de grotendeels ondergrondse museum- en depotruimte voert. Wat boven de grond ligt, wordt grotendeels bedekt met een plat dak dat men wil laten begroeien. Het 'paviljoenplan' voorziet in de aanleg van een expositie- en depotruimte op ovale grondslag als een eiland in het Grand Canal. Dit moet door loopbruggen verbonden worden met de achtergevel van het huis en de beide oevers van de vijver. Bij de verwezenlijking van dit plan wordt de ingang van het paviljoen gemarkeerd door een transparante cylinder met een koepeldak die in de as van het Grand Canal, de hoofdas van de gehele aanleg, ongeveer 10 meter boven het maaiveld zal uitsteken. Dat de Hannema/De Stuersfundatie behoefte heeft aan meer expositie- en depotruimte betwijfelt niemand. Zij is uit haar jasje gegroeid, vooral door de verwerving van belangrijke aanwinsten als (eind

1995) de collectie Citroen, aanwinsten die de verzameling overigens steeds meer het karakter van een collectie moderne kunst geven. Toch is er tegen de uitbreidingsplannen geprotesteerd door velen, zowel uit de directe omgeving als ver daarbuiten: het Comité Behoud Nijenhuis, de Stichting Overijssels BuitenGoed, de Vrienden der Geldersche Kasteelen en de Bond Heemschut.

De kern van de zaak is natuurlijk niet dat men de fundatie en haar toegewijde directeur, mevrouw drs. A.C.M. Grondman, de uitbreiding misgunt. De controverser betreft uitbreiding volgens de gepresenteerde plannen op de voorgestelde plaats. De presentatie van die plannen heeft overigens namens de Provincie en de Fundatie op zeer correcte wijze plaats gevonden. Het provinciaal bestuur heeft zelfs, omdat het geen rechter in eigen zaak wilde zijn, het welstandstoezicht in de Provincie Groningen – meestal aangeduid als Libau vanwege het gebouw waar het gevestigd is – gevraagd advies uit te brengen ingevolge artikel 16 van de Monumentenwet.

Frappant is dat zowel 'Libau' als de Rijksdienst voor de Monumentenzorg hun fiat hebben gegeven aan uitvoering van het 'paviljoenplan', ofschoon juist dat het voorwerp is geweest van de heftigste protesten⁴.

In een advies op hoofdlijnen van 1 oktober 1996 gewaagt 'Libau' van een legitieme keuze die het ziet als voortzetting van een 'historische reeks' waartoe ook de torenbouw uit de jaren 1890 behoort. 'Uit oogpunt van monumentenzorg' acht men aan de uitvoering geen bezwaren verbonden. De Rijksdienst voor de Monumentenzorg is in haar advies wat meer terughoudend: hij wenst een open, geen gesloten brugverbinding tussen het huis en het paviljoen, acht het veranderen van twee vensters in de achtergevel door deuren 'node aanvaardbaar', de ingangskoepel in de voorgestelde afmetingen 'nog net' acceptabel en wijst op het archeologisch belang van het terrein waarop men wil gaan bouwen en waar ooit een voorburch moet hebben gelegen.

De protesten richten zich vooral tegen de vorm van de uitbreidingsplannen waarbij, zoals reeds vermeld, het 'paviljoenplan' aanmerkelijk meer weerstand heeft gewekt dan het 'boerderijplan'. Men tekent bezwaar aan tegen wat gezien wordt als de aantasting van

een historisch gegroeid, zeer bijzonder ensemble. Daarnaast wordt gewezen op de verkeers-technische consequenties van uitbreiding in welke vorm dan ook.

Men verwacht, dan wel hoopt⁵, dat de uitbreiding op termijn zal voeren tot een aanmerkelijke toename van het aantal bezoekers aan Het Nijenhuis. Dat zal waarschijnlijk nieuwe parkeervoorzieningen vergen en heeft ook andere niet geringe consequenties omdat de wegen in de omgeving doorgaans vrij smal en zelfs gedeeltelijk onverhard zijn.

Inmiddels hebben B. en W. van Wijhe op 14 april 1997 vergunning verleend voor de uitbreiding van Het Nijenhuis. Daarmee is het debat over de toekomst van de havezate⁶ nog zeker niet beëindigd. De Bond Heemschut heeft op 22 mei j.l. bezwaar gemaakt tegen de verleende vergunning. Deze voert, aldus de Bond, tot een 'aanvaring tussen de architectonische projectontwikkeling en de instandhoudingsopdracht van de culturele waarden van het integraal beschermde kasteelcomplex'; een dergelijke conflictsituatie acht Heemschut vermijdbaar omdat in het 'boerderijplan' een alternatief voorhanden is. Wanneer dat, in gemodificeerde vorm, wordt uitgevoerd, zou de genius loci niet of nauwelijks worden verstoord.

In dezelfde geest uitte zich kort voordien de afdeling Restauratie van de TU Delft dat op verzoek van de Stichting BuitenGoed Overijssel een advies uitbracht dat geredigeerd is door prof.dr.ir. F.W. van Voorden. Deze stelt dat de negentiende-eeuwse toevoegingen (de twee torens) en de zorgvuldige restauratie in de jaren 1960 en 1970 de 'hoofdkarakteristiek van de zeventiende-eeuwse compositie van huis en park [...] niet wezenlijk' hebben veranderd. Zijn bezwaren tegen het nieuwbouwplan richten zich vooral tegen de ingangskoepel (te laag en te volumineus) en de verbindingsbrug tussen die koepel en het kasteel. 'De serene sfeer van de langgestrekte, ononderbroken waterpartij achter het kasteel [...] wordt hierdoor in tweeën gedeeld [...] In de situatie van 't Nijenhuis zal men de brug [...] ervaren als een inbreuk op iets van grote perfectie: het magische grensvlak van natuur en landschap, van cultuur en natuur wordt doorbroken. De aantasting van een al meer dan 300 jaar bestaand evenwicht tussen het

elementaire en het artificiële lijkt mij 'een brug te ver', aldus de Delfse hoogleraar.

Het valt op dat zowel Heemschut als Prof. Van Voorden in feite uitgaan van een beginsel dat al vanaf de Eerste Wereldoorlog steeds als belangrijk richtsnoer heeft gegolden in de praktijk van de Nederlandse monumentenzorg: behouden gaat voor vernieuwen. De toekomst zal leren in hoeverre dit beginsel ditmaal toepassing zal vinden.

Tot slot van deze status quaestionis wil ik degenen die inzake de toekomst van Het Nijenhuis de uiteindelijke beslissing moeten nemen, herinneren aan een charmant verhaal, eigenlijk een soort legende, uit de jaren 1860. Men zegt dat de grote Franse architectuurhistoricus en 'monumentenzorger' Eugène-Emmanuel Viollet-le-Duc toen op uitnodiging van zijn Nederlandse vakbroeder Pierre Cuypers een bezoek heeft gebracht aan het Limburgse Thorn. Cuypers toonde hem daar de vroegere klooster-, inmiddels parochiekerk met haar voorname achttiende-eeuwse interieur. Toen de Nederlander zijn Franse gast op de hoogte gebracht had van zijn voornemen de kerk inwendig te 're-gothiseren', bezwoer de Franse meester hem: 'Ne la touchez pas, mon ami!' Hij vergelijk wat hij zag met een kloosterzuster in gebed: het zou een wandaad zijn haar te storen.

Ph.M. Bosscher

1. Wanneer dit gebeurd is, weten wij niet precies. Albers meent na 1783, toen de Hottingerkaart tot stand kwam. Vgl. Lucia Albers, 'Landgoed het Nijenhuis' in: *Kasteel Het Nijenhuis. Van buitenplaats tot museum* (Heino/Wijhe, 1995). Mij lijkt ook mogelijk dat het onder het bewind van Charles Bentinck, dus voor 1773, is gebeurd. Charles Bentinck was zeer geïnteresseerd in botanie en bezat de contacten, ook internationaal, die hem de mogelijkheid boden op de hoogte te blijven van de laatste ontwikkelingen op het terrein van de tuinkunst.
2. De navolgende citaten zijn ontleend aan: D. Hannema, *Flitsen uit mijn leven als verzamelaar en museumdirecteur* (Rotterdam, 1973).
3. Vgl. voor de betekenis van de bouw van dergelijke torens: Ben Olde Meierink, 'De grote toren: een adelsymbool?', *Virtus*, IV (1997) 1-10, dat zich overigens tot de periode van het Ancien Régime beperkt. De bouw van torens als bij het Nijenhuis had overigens ook praktisch nut omdat hij het voor woon- en representatieve ruimten beschikbare volume vergrootte en de gelegenheid bood een hooggelegen reservoir voor stromend water te installeren. Bij H.A.Z. van Knobelsdorff kan ook de wens hebben meegespeeld de 'feodale' achtergrond van het huis en van zijn familie te

benadrukken. De afstamming en de adeldom van de familie waren weliswaar onberispelijk te noemen, maar in het nog zeer exclusieve milieu van de autochtone Overijsselse adel waren de Van Knobelsdorffs toch in zekere zin *homines novi*.

4. Toen ik kort geleden het genoegen had de heer Daan te ontmoeten bij de opening van het gerenoveerde Marinemuseum te Den Helder kreeg ik de stellige indruk dat het 'boerderijplan' voor hem een gepasseerd station was.
5. Men moet niet vergeten dat het in Nederland tegenwoordig algemeen zo is dat de betekenis en het nut van musea min of meer exclusief worden afgemeten naar de

bezoekersaantallen.

6. Dit debat heeft ook zijn weerslag gevonden in de correspondentierubriek van NRC/Handelsblad. Hoogst curieus is het standpunt van de schrijver van een brief, gedateerd 6 april 1996. Hij stelt dat er 'aan dat kasteel in de afgelopen eeuwen al zoveel geknoeid en verbouwd (is), dat er geen redelijk bezwaar kan zijn tegen nieuwe ingrepen'. Daaraan voegt hij toe dat Ter Kuile in zijn monumentenbeschrijving van Zuid-Salland de havezate alleen noemt vanwege de veiling die er in 1934 plaatsvond! Hij moet een zeer lacuneus exemplaar van Ter Kuiles boek onder ogen hebben gehad.

AUTEURS

Ph.M. Bosscher is historicus, met als specialisatie maritieme geschiedenis. Hij was directeur van het marinemuseum Den Helder en van het Noordelijk Scheepvaartmuseum te Groningen.

Hans Cools studeerde wijsbegeerte (kandidaatsdiploma) en geschiedenis (licenciaatsdiploma) aan de universiteiten van Antwerpen, Rijsel en Gent. Van 1992 tot 1995 was hij bursaal van het Europees Universitair Instituut te Florence. Aan de Universiteit van Amsterdam rondt hij een proefschrift af over de hoge adel en de vorming van de moderne staat in de Nederlanden.

Mariël Kok studeerde kunstgeschiedenis aan de Universiteit Utrecht en is werkzaam bij de Rijksdienst voor de Monumentenzorg.

Luuc Kooijmans publiceerde recentelijk *Vriendschap en de kunst van het overleven in de zeventiende en achttiende eeuw* en werkt momenteel aan een studie over hofcultuur van de Friese Nassaus in de zeventiende eeuw.

M.J.F. Lindeijer S.J. studeerde in 1992 af aan de KU Nijmegen op de doctoraalscriptie *Tussen kasteel en kerk. De rooms-katholieke Gelderse adel 1765-1827*. Hij trad in 1994 in de Sociëteit van Jezus.

H.C. Teitler is verbonden aan de vakgroep geschiedenis (afdeling oude geschiedenis en antieke cultuur) van de Universiteit Utrecht. Zijn onderzoek richt zich met name op het Romeinse keizerrijk.